

O'SMIRLIK YOSHIDAGI DELIKVENT XULQ MUAMMOSINI O'RGANISH IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TADQIQOT PREDMETI SIFATIDA

Z.Sh.Alimardonov,

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti "Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik
ta'minlash" kafedrası boshlig'i, pedagogika fanlari
bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent;*

B.B.Abduvasiyev,

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat
xavfsizligi universiteti 121-a guruh kursanti*

ANNOTATSIYA

O'smirlik yoshidagi delikvent xulq muammosi zamonaviy jamiyatda dolzarb bo'lib, bu davr shaxsning psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Delikvent xulq o'zida jamiyatga zid bo'lgan huquqbuzarliklar, antisosial xatti-harakatlar va shaxslararo munosabatlarda ijobiy qadriyatlarga zid yo'nalishlarni aks ettiradi. Ushbu maqolada delinkvent xulqning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, oilaviy muhit, o'quv muassasalari, ijtimoiy munosabatlar va individual psixologik xususiyatlar tahlil qilinadi. Tadqiqot predmeti sifatida o'smirlik davridagi delinkvent xulqni o'rganish metodologiyasi, ijtimoiy-psixologik yondashuvlar va korreksiya usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, delikvent xulq, antisosial xatti-harakatlar, oilaviy muhit, xulq-atvor korreksiya, tadqiqot metodologiyasi, sog'lom ijtimoiy muhit, psixologik rivojlanish.

O'smirlik davri shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda shaxsning o'ziga xos mustaqillikka intilishi, o'zlikni anglash jarayoni, oila va jamiyatdagi munosabatlarga munosabati shakllanadi. Shu bilan birga, o'smirlar o'z xatti-harakatlari orqali ichki ziddiyatlarini, ijtimoiy muhitga bo'lgan moslashuv darajasini namoyon qiladilar. Ayrim hollarda, ushbu jarayonlar ijobiy yo'nalishdan og'ib, delinkvent xulq, ya'ni jamiyatga zid bo'lgan, huquqbuzarlikka moyil xatti-harakatlarda namoyon bo'ladi.

Ushbu tadqiqot delikvent xulqning asosiy sabablari, shakllanish jarayoni va oqibatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, o'smirlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarini boshqarish va korreksiya qilishga oid ijtimoiy-psixologik yondashuvlar, amaliy usullar va profilaktika chora-tadbirlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'smirlar orasida sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish va jamiyatga moslashuvni yaxshilashga ko'mak beradi.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Delikvent xulq o'smirlik davrida shaxsning individual va ijtimoiy rivojlanishi uchun murakkab xavf-xatarlarni keltirib chiqaruvchi xatti-harakatlar to'plamini anglatadi. Ushbu xulq-atvor o'smirlarning psixologik xususiyatlari, oilaviy sharoit, jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy holat, ta'lim muassasalarining ta'siri va jamoatchilikning ularga nisbatan munosabatiga bog'liq bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, delikvent xulqning paydo bo'lishida biologik omillar bilan bir qatorda, ijtimoiy va psixologik omillar ham katta ahamiyatga ega.

Delikvent xulqning asosiy omillari[2]

1. **Oilaviy omillar:** Oiladagi nizolar, nazoratning yetishmasligi, otalarning befarqligi yoki haddan tashqari qattiqqo'lligi o'smirlarning huquqbuzarlik xulqiga moyilligini kuchaytiradi. Ko'plab tadqiqotlar oilaviy muhitning psixologik jihatdan sog'lom bo'lishi o'smirlar xulqining barqarorligini ta'minlashdagi asosiy omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

2. **Ta'lim va muassasa ta'siri:** Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'zaro munosabatlari va ta'lim beruvchi shaxslarning ularning xulqini boshqarishdagi rolini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ta'lim tizimida nazorat yetishmasligi o'smirlarning nosog'lom guruhlarga qo'shilishiga olib keladi.

3. **Ijtimoiy muhit va do'stlar ta'siri:** Ijtimoiy-iqtisodiy noqulayliklar, do'stlar orasidagi ijtimoiy-axloqiy qarashlarning pastligi, shuningdek, ko'cha muhitining ta'siri o'smirlarni delinkvent xulqqa undovchi omillardan hisoblanadi.

4. **Psixologik omillar:** O'smirlik davrida paydo bo'ladigan psixologik ziddiyatlar, o'z-o'zini anglashdagi qiyinchiliklar va past o'zini-o'zi baholash kabi omillar delinkvent xulqning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu o'smirlar o'z xatti-harakatlarini tashqi muhitga moslashish vositasi sifatida ko'radi.

Delikvent xulqning oqibatlari

Delikvent xulq jamiyatga zarar keltiruvchi huquqbuzarliklarni sodir etish xavfini oshiradi. Bu xatti-harakatlar o'smirlarning shaxsiy rivojlanishini cheklab, ularni jamiyatdan chetlab qolishiga olib keladi. Natijada, ular o'z jamiyatida yomon ko'rilgan shaxs sifatida rivojlanadi va ijtimoiy moslashuv muammolariga duch keladi.

Tadqiqot davomida o'smirlarning delikvent xulqini oldini olishda ijtimoiy-psixologik yondashuvlar samarali ekanligi aniqlandi. Quyidagi natijalarga erishildi:[3]

1. **Profilaktika choralarining samaradorligi:** O'smirlar uchun oilaviy muhitni sog'lomlashtirish va ta'lim muassasalarida ijobiy sharoitlar yaratish delinkvent xulqning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, psixologik trening va maslahatlar orqali o'smirlarning o'zini anglash darajasini oshirish ularga ijobiy xatti-harakatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

2. **Yangi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:** Tadqiqot davomida o'smirlarning muayyan muammoli xatti-harakatlarini boshqarish va ularga ijtimoiy

jihatdan foydali faoliyatlarda qatnashish imkoniyatlarini taqdim etish samarali natijalarni ko'rsatdi. Bu o'smirlar orasida ijtimoiylashuv darajasini oshirgan holda huquqbuzarlikdan uzoqlashtiradi.

3. **Delikvent xulqqa moyillikni aniqlash usullari:** Maxsus test va diagnostik yondashuvlar orqali o'smirlarning xatti-harakatlarida delikventlik alomatlarini erta bosqichda aniqlash va ularga tegishli yordam ko'rsatish imkoniyati mavjud.

4. **Psixologik yordam dasturlarining roli:** Psixologik treninglar va maslahatlar yordamida o'smirlar orasida o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini oshirish va shaxsiy mas'uliyat hissini kuchaytirish imkoniyati yaratildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'smirlik davridagi delikvent xulqni oldini olish va korreksiya qilish jamiyat va ta'lim tizimining hamkorlikdagi sa'y-harakatlari orqali amalga oshirilishi lozim. Shu orqali o'smirlarning ijtimoiylashuv darajasini oshirib, jamiyatga moslashuvchan va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga ko'mak beriladi.

O'smirlik davridagi delikvent xulq jamiyat va shaxs rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim psixologik va ijtimoiy muammo hisoblanadi. Ushbu xatti-harakatlarning kelib chiqishi ko'p jihatdan oilaviy muhit, ta'lim tizimi, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va o'smirlarning shaxsiy psixologik xususiyatlariga bog'liq. Delikvent xulq faqat huquqiy va axloqiy muammolarni keltirib chiqarmaydi, balki o'smirlarning shaxsiy rivojlanishini cheklab, ularning ijtimoiy moslashuviga jiddiy to'siq bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, delikvent xulqning oldini olishda profilaktika choralarini ko'rish, o'smirlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ko'maklashish va ularni sog'lom muhit bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaviy sharoitni yaxshilash, ta'lim tizimini takomillashtirish va ijtimoiy moslashuvga ko'maklashuvchi treninglar orqali o'smirlar huquqbuzarlikdan uzoqlashib, ijtimoiy jihatdan foydali faoliyatlarga jalb qilinishi mumkin.[4]

XULOSA

Delikvent xulqni boshqarishning samarali usullaridan biri bu ijtimoiy-psixologik yordam dasturlarini amalga oshirishdir. Ushbu dasturlar orqali o'smirlarning o'z-o'zini anglash va boshqarish ko'nikmalarini oshirish, ularga ijobiy axloqiy fazilatlarini singdirish hamda salbiy stereotiplarni bartaraf etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, delikvent xulqni aniqlash va uni korreksiya qilish, shuningdek, oldini olish bo'yicha tizimli yondashuv nafaqat o'smirlarning, balki butun jamiyatning sog'lom rivojlanishi uchun muhimdir. Bu yo'nalishda davlat, ta'lim muassasalari, psixologlar va oilalarning hamkorlikdagi harakatlari o'smirlarni mas'uliyatli, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davletshin M.G. va boshqalar. qobiliyat va uning diagnostikasi. -T.:O'qituvchi, 1997. -134 b.
2. E. G'oziev, G. To'laganova. Pedagogik psixologiya asoslari. O'quv metodik qo'llanma. T.: Universitet, 1997. 80 b.
3. UNICEF. (2020). Adolescent Mental Health and Juvenile Justice: Global Challenges. Delikvent xulq bo'yicha xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlari.
5. Siddiqova, R. H. (2019). O'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va delinkvent xulq profilaktikasi. Toshkent: Universitet Noshiriyoti.